DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10212984

CZU: 94:394.46″1973″(478)

RUSLAN ŞEVCENCO
Universitatea de Stat din Moldova
rsevcenco@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5203-7858

CUM A FOST SĂRBĂTORITĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ CEA DE-A 300-A ANIVERSARE DE LA NAŞTEREA LUI DIMITRIE CANTEMIR (1973)

Rezumat

În acest articol sunt reflectate unele aspecte ale luptei ideologice şi concurenţei RSSM şi României în anii 1962-1973, cauzată de încercările autorităţilor sovietice de a evidenţia în cadrul activităţii sale doar acele aspecte din viaţa şi cariera oamenilor de cultură, ştiinţă şi politică ai Moldovei până 1812, care îi apropiau către Rusia. Dar sărbătorirea jubileului lui D. Cantemir în România a fost organizată mult mai fundamental decât în RSSM şi în URSS în general.

***Cuvinte-cheie*:** relaţiile moldo-române, cultura, ştiinţă, Rusia, Moldova, sărbătorirea, propaganda

Abstract

This article reflects some aspects of the ideological struggle and competition of the SSR and Romania in 1962-1973 due to the attempts of the Soviet authorities to emphasize the activity of only those aspects of the life and career of the people of culture, science and politics of Moldova until 1812, which brought them closer them to Russia. But the celebration of D. Cantemir's jubilee in Romania was organized much more fundamentally than in the SSR and in the USSR in general.

***Keywords*:** moldovan-romanian relations, culture, science, Russia, Moldova, celebration, propaganda

Istoriografia sovietică îl prezenta, de regulă, pe Dimitrie Cantemir într-o singură modalitate: drept un duşman convins al Turciei, care, cu succes, îi inducea în eroare pe funcţionarii turci, şi drept un prieten adevărat al Rusiei, care a urmărit scopul de a transforma Moldova într-o regiune autonomă a Rusiei. Dar, comparativ cu clasicii literaturii naţionale ale căror opere, după distrugerea de către I. Stalin a grupării „marriştilor” în 1950, au început să fie editate în RSSM (V. Alecsandri, M. Eminescu ș.a.), lucrările lui D. Cantemir rămâneau mult timp nesolicitate de către autorităţile sovietice, chiar şi în scopuri propagandistice. Agitatorii sovietici în publicaţiile lor accentuau doar acea parte a biografiei lui D.Cantemir care se referea la Rusia – Tratatul de la Luţk (13 aprilie 1711), participarea Moldovei în războiul cu Turcia împreună cu Rusia, refugierea lui D. Cantemir cu susţinătorii săi după Pacea de la Prut (12 iulie 1711) în Rusia şi cariera lui politică şi ştiinţifică în această ţară.

De exemplu, „Enciclopedia istorică sovietică” îl caracterizează pe D. Cantemir în modul următor: „Cantemir Dmitrii Constantinovici (26.X.1673 – 21.VIII.1723) – savant-enciclopedist moldovean şi om politic. Din a.1710 – domnitor al Moldovei. În a.1711 a încheiat cu Petru I tratatul de alianţă contra Turciei şi trecerii Moldovei în componenţa Rusiei. Campania Pruteană a lui Petru I (1711) nu a adus Moldovei eliberare, împreună cu trupele ruse Cantemir şi 4 mii de moldoveni au venit în Rusia. Cantemir a devenit consilier al ţarului pe probleme orientale, a obţinut titlul de principe şi moşii în Ucraina. A continuat activitatea ştiinţifică. În 1714 a fost ales membru al Academiei din Berlin. În campania Persană a condus cancelaria de campanie a lui Petru I. Aproape toate lucrările lui Cantemir sunt scrise în Rusia sub influenţa şi în legătură cu reformele lui Petru I. Lucrările istorice ale lui Cantemir: „Descrierea istorică, geografică şi politică a Moldovei”, „Cronica vechimii romano-moldo-vlahilor”, „Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman” şi altele – au devenit cunoscute în Rusia şi în Europa Occidentală. Patriotismul, încrederea în rolul progresiv al Rusiei în Balcani şi posibilităţile de înflorire economică a Moldovei pătrund în toate lucrările istorice ale lui Cantemir. Sursa principală pentru cunoaşterea lumii, în opinia lui Cantemir, conştiinţa, ceea ce a însemnat un

pas înainte în dezvoltarea ştiinţei moldoveneşti – deşi, concomitent cu conştiinţa, acorda o mare atenţie voinţei divine” [2].

Prezentarea lui D. Cantemir drept un politician strict prorus era una necesară pentru propaganda sovietică, ca să-i convingă pe locuitorii Moldovei de faptul că și cei mai mari oameni de cultură, ştiinţă, politică etc. din Moldova erau orientaţi, încă din epoca medievală, spre alianţa cu Rusia. Din această presupunere ei trăgeau concluzia că, dacă persoane atât de influente pentru conştiinţa moldovenilor erau susţinătorii „prieteniei” cu Rusia, înseamnă că viitorul Moldovei nu mai poate fi legat de altcineva decât de Rusia. Un exemplu clasic al acestei propagande este imaginea lui Ştefan cel Mare, pe care istoriografia sovietică, rusă şi actuală prorusă moldovenească încearcă, cu regularitate, să-l prezinte drept doritor de a se orienta spre Rusia şi de a face alianţă cu ea, deşi biografia lui Ştefan cel Mare nu prezintă dovezi că el a fost orientat strict spre mari puteri concrete (Polonia, Ungaria, Imperiul Otoman etc.), ci, dimpotrivă, el îşi schimba preferinţele după necesităţile timpului. Aşa a fost şi cu Rusia – după arestarea fiicei Elena, Ştefan cel Mare, dintr-o dată şi pentru totdeauna, și-a schimbat atitudinea faţă de Rusia şi a încetat (din 1502) să menţină relaţii cu această țară [1; 3; 4].

Totuşi, până la înrăutăţirea treptată a relaţiilor URSS şi a Moldovei Sovietice cu România (noiembrie 1961), regimul sovietic nu vedea în Cantemir şi în operele lui vreun argument în discuţia cu istoriografia occidentală şi cea românească. Dar situaţia a început să se schimbe rapid din 1962.

La 20 martie 1962, Biroul CC al PCM, la iniţiativa Academiei de Ştiinţe a RSSM (AŞ a RSSM), a adoptat Hotărârea „Cu privire la aniversarea a 150-a de la eliberarea poporului moldovenesc de sub jugul turcesc şi alipirea Basarabiei la Rusia”. Această decizie, care a inclus în sine principalele măsuri propuse de AŞ a RSSM, prevedea desfăşurarea unui şir de manifestări: sesiuni ştiinţifice ale AŞ a RSSM şi ale Institutului de Istorie a Partidului, şedinţe ale catedrelor ştiinţelor sociale în instituţiile de învăţământ superior, lecţii şi convorbiri în raioane. Uniunile de creaţie (cele ale scriitorilor, compozitorilor, pictorilor) erau obligate să creeze opere care reflectă lupta comună cu cotropitorii străini. Ministerul Culturii şi Consiliul Republican al Sindicatelor erau constrânse să organizeze o activitate amplă de propagandă şi agitaţie, inclusiv excursii pe locurile de luptă ale armatei ruse în acest război. Presa, radioul, televiziunea au primit indicaţia să prezinte publicaţiile respective la temă [5, p. 262]. La 29 noiembrie 1962, a fost adoptată Hotărârea Biroului Secţiei Ştiinţe Sociale al AŞM şi a Cârmuirii de Conducere a Uniunii Scriitorilor din Moldova „Cu privire la starea şi problemele studierii moştenirii clasice a poporului moldovenesc”. Decizia cerea crearea unei liste de persoane istorice şi oameni de cultură ai Moldovei, care trebuiau fi incluse între cele „progresive”, care corespundeau cerinţelor autorităţilor şi puteau fi numite în exclusivitate moldoveni. Printre acestea făcea parte şi D. Cantemir [5, p. 262-263].

Aceste hotărâri erau, bineînţeles, provocări evidente ale autorităţilor republicii, inspirate de Moscova. Ele încălcau status-quo-ul în relaţiile sovieto-române şi confirmau intenţia URSS de a întări „drepturile” sale asupra Moldovei de Est, chiar cu preţul conflictului cu România, a cărei populaţie, la nivel psihologic, nu putea să accepte pierderea definitivă a regiunii estice a fostului Principat Moldova. Acest fapt a provocat un lanţ de evenimente care au stimulat înrăutăţirea relaţiilor sovieto-române. La început însă părea altfel. În 1964 au urmat acţiunile conducerii republicii, îndreptate spre limitarea turismului din România şi bruierea emisiunilor din ţara vecină [5, p. 263].

Ulterior, autorităţile sovietice au continuat să înăsprească interdicţiile, care se refereau la relaţiile republicii cu România, în special cele culturale. La 13 ianuarie 1966, I. Bodiul a informat Moscova precum că în România se întăresc „tendinţe naţionaliste” şi, în special, rămâne sub tăcere „misiunea eliberatoare” a armatei ruse în războaiele din sec. XVIII-XIX. Ca răspuns, cu privire la eventualele măsuri, Bodiul propunea sărbătorirea de amploare a zilei de 28 iunie, a zilelor de naştere şi de deces ale revoluţionarilor originari din Moldova (P. Tcacenco, T. Crucioc, ziua primului congres al PC (b)M, a adoptării Constituţiei etc.). La 1 iulie 1966, Bodiul a expediat cea de-a doua scrisoare către CC al PCUS cu un conţinut similar – despre „revederea” şi „falsificarea” istoriei în România şi necesitatea de a edita ca răspuns la toate acestea în Moldova literatura care „reflectă adevărul istoric” [5:265]. Măsurile propuse de I. Bodiul au fost acceptate de Moscova. De aceea, Prezidiul CC, în

frunte cu Bodiul, a făcut următorul pas, adoptând la 1 februarie 1966 hotărârea „Cu privire la întărirea controlului asupra literaturii străine venite în republică”, care a redus considerabil volumul de literatură românească venită în Moldova şi au fost aprobate „Măsurile cu privire la propaganda şi sărbătorirea datelor şi evenimentelor marcante din istoria poporului moldovenesc” [5, p. 265].

Moscova a acceptat şi o altă propunere a lui I. Bodiul – cu privire la editarea literaturii care conţine adevărul istoric: CC al PCUS a adoptat hotărârea „Cu privire la elaborarea în continuare şi elucidarea problemelor de istorie a relaţiilor sovieto-române”. La şedinţa Biroului CC al PCM din 28 februarie 1967 Bodiul a propus folosirea lor pentru „dezminţirea falsificărilor”. Decizia respectivă, cu denumirea „Cu privire la măsurile CC al PCM pentru continuarea elaborării şi reflectării problemelor de istorie a RSSM şi a relaţiilor sovieto-române”, Biroul CC a adoptat-o la 18 martie 1967. În conformitate cu acest document, a fost creat un grup de savanţi, care urmărea apariţia tuturor publicaţiilor despre Moldova în Occident. Se cerea îmbunătăţirea esenţială a predării în instituţiile de învăţământ superior şi şcoli a „Istoriei URSS”, iar în şcolile moldoveneşti – să se promoveze mai activ internaţionalismul proletar, patriotismul sovietic şi prietenia popoarelor [5, p. 266].

În următorii ani, I. Bodiul de mai multe ori a comunicat la Moscova informaţii despre „creşterea dispoziţiilor antiruse” în România şi activizarea propagandei proromâneşti, care a fost dusă de către oaspeţii români în Moldova de Est. Pentru a opune rezistenţă acestor fapte, el propunea să fie creată Secţia de relaţii internaţionale la CC al PCM, care trebuia să studieze situaţia în România, să stimuleze propaganda internaţionalistă în republică, subliniind, totodată, relaţiile cu poporul ucrainean şi „marele popor rus”, şi în proporţii largi să sărbătorească aniversarea a 160-a de la „eliberarea Basarabiei” în 1972.[5, p. 268-269].

Toate aceste măsuri au fost susţinute de Moscova şi realizate de către conducerea partinică a republicii. În situaţia creată, autorităţile RSSM au început să conlucreze activ cu orice om de cultură, ştiinţă, politică a trecutului, care măcar cumva simboliza legăturile Moldovei cu Rusia. D. Cantemir, care acceptase Acordul de la Luţk (13 aprilie 1711), l-a susţinut pe Petru I în timpul invaziei trupelor ruse în Moldova, ultimii 12 ani din viaţă i-a petrecut în Rusia ca unul din apropiaţii lui Petru I, a devenit una din cele mai convenabile candidaturi.

De aceea, la 5 septembrie 1972, Biroul CC al PCM a aprobat hotărârea „Cu privire la a 300-a aniversare de la naşterea lui Dimitrie Cantemir”. În document se menţiona că „prin toată activitatea sa” Cantemir urmărea scopul stabilirii relaţiilor strânse cu Rusia, „era profund încredinţat în faptul că prietenia cu Rusia este o necesitate vitală pentru Moldova”, „sublinia rolul progresiv al Rusiei în eliberarea popoarelor balcanice de înrobirea turcă”. De aceea, se propunea sărbătorirea celei de-a 300-a aniversări de la naşterea lui, menţionându-se activitatea ştiinţifică şi politico-obştească a lui Cantemir, aportul lui în „stabilirea relaţiilor seculare ale Moldovei şi Rusiei” şi propagarea ideilor „prieteniei nezdruncinate a poporului moldovenesc cu marele popor rus”, educarea populaţiei republicii în spiritul frăţiei popoarelor, al patriotismului sovietic şi internaţionalismului socialist. Pentru pregătirea şi desfăşurarea acestei festivităţi, a fost creat Comitetul jubiliar republican, în frunte cu G. Eremei, prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM. Din componenţa comitetului făceau parte: Ia. Grosul, preşedinte al Academiei de Ştiinţe a RSSM, P. Boţu, prim-secretar al Uniunii Scriitorilor, L. Culiuc, ministru al Culturii, A. Lazarev, rector al Universităţii de Stat din Chişinău, V. Malev, scriitoare, A. Melnic, şefă a secţiei de cultură a CC al PCM, şi adjunctul ei M. Pleşko, T.Stahii, secretar al Comitetului orăşenesc de partid Chişinău [6: 58:102-103].

În aceeaşi zi, 5 septembrie 1972, Bodiul a expediat la Moscova informaţia despre decizia Biroului CC la Moscova. În acest document, în afară de ideile expuse mai sus, erau aduse şi alte argumente în favoarea sărbătoririi. În special, se menţiona că din iulie 1711 Cantemir a plecat cu Petru I în Rusia, a devenit acolo consilier al ţarului, a scris în Rusia o serie de opere în diferite domenii: istorie, lingvistică, arhitectură, geografie, filosofie etc. şi despre faptul că D. Cantemir a devenit primul savant rus ales într-o academie străină (cea din Berlin). De aceea, Bodiul, în numele Biroului CC solicita de la CC al PCUS permisiunea să sărbătorească jubileul lui Cantemir ca o manifestare de însemnătate unională, ceea ce încă o dată va sublinia importanţa izvoarelor istorice

ale intenţiei poporului moldovenesc şi a celor mai buni reprezentanţi ai acestuia spre prietenie cu marele popor rus”[6:58:105-106].

La 14 decembrie 1972, cel de-al doilea secretar al CC al PCM, Iu. Melkov, a trimis la Moscova noi propuneri pentru sărbătorirea la nivel unional a celei de-a 300-a aniversare de la naşterea lui D. Cantemir. Aceste propuneri prevedeau crearea comitetului organizatoric, desfăşurarea unei serate solemne la AŞ a URSS şi la Uniunea Scriitorilor URSS, cu participarea AŞ a RSSM şi a Uniunii Scriitorilor din Moldova, publicarea articolelor în presa centrală, emisiuni la televiziune şi radiodifuziune, editarea a două lucrări separate – „Istoria ieroglifică” şi „Descrierea Moldovei”, şi să înainteze la nivel internaţional propunerea ca jubileul lui Cantemir să fie sărbătorit şi pe linia UNESCO [6:83:106].

În afara de aceasta, la 27 februarie 1973, Biroul CC a adoptat o hotărâre prin care a aprobat proiectul Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM cu privire la includerea localităţii create pe lângă Uzina de Conserve din Prut în categoria orăşelelor şi acordării acestuia denumirii „Cantemir” [7:66:44a].

A doua zi, la 28 februarie 1973, şeful Secţiei informaţie şi relaţii internaţionale a CC al PCM, M. Şleahtici, a informat CC al PCM, cum se pregăteşte sărbătorirea a 300 de ani de la naşterea lui D. Cantemir în România.

La 22 februarie 1973, la Bucureşti a fost creat Comitetul Naţional, în frunte cu preşedintele Academiei, academicianul M. Niculescu. Din Comitet mai făceau parte: preşedintele Academiei de ştiinţe politico-obşteşti M. Gheorghiu, ministrul Afacerilor Externe G. Macovescu, viceministrul Apărării, general-colonelul I. Coman, preşedintele Uniunii Scriitorilor Z. Stancu, preşedintele Comitetului de Stat pentru televiziune şi radiodifuziune B. Sion, preşedintele CC al Uniunii Tineretului Comunist T. Ştefănescu şi mulţi alţi funcţionari de partid şi de stat. Şedinţa era condusă de C. Burtică, candidat în membrii Comitetului Executiv al CC a Partidului Comunist Român (PCR) şi secretar al CC al PCR, şi A. Duca, candidat în membrii Comitetului Executiv şi şef al secţiei de propagandă. În discursul său, Burtică a declarat că sărbătorirea care se aşteaptă vorbeşte despre rolul considerabil pe care îl acordă conducerea română acestei personalităţi a istoriei şi ştiinţei româneşti, savantului cu renume mondial. El a menţionat că numele lui Cantemir deja este inclus de UNESCO în lista persoanelor a căror zi de naştere este recomandată spre sărbătorire. [7: 257:4-5]. La rândul său, M. Niculescu a subliniat importanţa sărbătoririi jubileului lui D.Cantemir drept unul dintre cele mai mari evenimente în viaţa culturală a României, deoarece Cantemir este primul savant român, al cărui nume a ieşit din spaţiul românesc şi el a devenit cunoscut la nivel mondial [7:257:5].

Autorităţile române au elaborat un complex de măsuri privind sărbătorirea jubileului lui D. Cantemir. Programul evenimentului consta din: sesiunea ştiinţifică comună a Academiei RS România şi a Academiei de Ştiinţe Politice şi Obşteşti, simpozioanele ştiinţifice organizate de aceste instituţii la Bucureşti, Iaşi şi în alte oraşe ale României. Muzeul de Istorie a României şi cel al Moldovei trebuiau să organizeze expoziţii separate de documente consacrate lui Cantemir. Consiliul de Cultură şi Educaţie Socialistă, Universităţile din Bucureşti, Iaşi, Cluj, Timişoara, Craiova trebuiau să desfăşoare adunări obşteşti în cinstea lui D. Cantemir. Se prevedea publicarea completă a operelor lui Cantemir, editarea „Descrierii Moldovei” în limbile latină şi română, a monografiilor, articolelor ştiinţifice, operelor literare. La Bucureşti, Iaşi, Cluj trebuiau create şi instalate busturile lui D. Cantemir. Se prevedea turnarea filmelor documentare şi artistice, editarea mărcilor jubiliare. În Casele de cultură, şcoli, institute, în alte instituţii de învăţământ trebuia să se desfăşoare un şir de acţiuni consacrate lui D.Cantemir [7:257:5-6].

Peste câţiva ani, conducerea republicii a revenit la tema Cantemir, de data aceasta – la decizia Moscovei. În conformitate cu Hotărârea CC al PCUS din 17 martie 1977, în Moldova au fost organizate câteva raioane – Kutuzov (astăzi Ialoveni), Sovietski (astăzi sectorul Botanica al or. Chişinău) şi Cantemir. La 24 martie 1977, o decizie similară de executare a luat şi CC al PCM. Această hotărâre prevedea corectarea frontierelor raioanelor învecinate, aprobarea structurii şi personalului comitetelor respective raionale de partid [8:10:2]. De atunci, cu excepţia perioadei 1998-2002, raionul Cantemir a continuat să existe pe harta ţării noastre, iar denumirea centrului raional

omonim, cel mai mic în Moldova, ne aminteşte despre una dintre cele mai mari personalităţi de cultură şi ştiinţă ale trecutului nostru glorios.

Unele concluzii: Sărbătorirea în 1973 a celei de-a 300-a aniversări de la naşterea lui D. Cantemir și numirea în cinstea acestuia a unei localităţi nou-create a devenit una din formele de răspuns ale autorităţilor republicii la „propaganda antisovietică” desfăşurată de către autorităţile române din 1962. Probabil, dacă nu ar fi existat această propagandă, sărbătorirea jubileului lui D. Cantemir ar fi avut loc în proporţii mult mai restrânse. Dar regimul sovietic s-a străduit să ideologizeze la maximum persoana lui D. Cantemir, încercând să-l prezinte doar în calitate de susţinător al ideii prieteniei cu Rusia, de funcţionar de stat şi de savant prorus. Pe acest fundal, sărbătorirea similară organizată de către autorităţile române a fost mult mai fundamentală – la aniversarea a 300-a de la naşterea lui D. Cantemir s-a marcat nu doar savantul şi politicianul, ci o figură emblematică, datorită căreia despre teritoriile aflate între Dunăre şi Nistru s-a aflat în Europa, și un reprezentant nu doar al culturii româneşti, dar şi al celei europene.

Bibliografie:

1. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Un%20incident%20diplomatic%20moldo_rus%20in%20timpul%20domniei%20lui%20Stefan%20Cel%20Mare.pdf
2. https://ik-ptz.ru/literature/kto-takoi-kantemir-dmitrii-konstantinovich-kantemir-biografiya-sergei-kantemir.html
3. https://novostipmr.com/ru/news/16-07-25/nikolay-babilunga-zachinatelem-pobednoy-prorossiyskoy-linii-v
4. https://obrazovaka.ru/shtefan-chel-mare-biografiya.html
5. Şevcenco R. Supravegherea organelor de partid şi de stat ale RSS Moldoveneşti asupra relaţiilor moldo-române. În: *Volumul conferinţei ştiinţifice internaţionale „Latinitate, Romanitate, Românitate”,* Ediţia a IV-a, 6-7 noiembrie 2020, Chişinău, 2021, pp.259-272.
6. Direcţia Arhiva Organizaţiilor Social-Politice al Republicii Moldova (în continuare DAOSP RM). Fond 51. Inventar 33. Dosar. Pagina.
7. DAOSP. F.51. Inv.34. Dosar. Pagina.
8. DAOSP. F.51. Inv.43. Dosar. Pagina.